

שימוש. אולם השימוש שיעשה בה יהיה פעמים רבות שימוש רע; הוא יבחר באפשרות הרעה. וכשיעשה זאת ייגרם סבל לחפים מפשע.

השאלה אינה אפוא מדוע קיים סבל בלתי מוצדק, אלא מדוע קיים האדם. מי ששואל את השאלה בדבר האי־צדק שבהיסטוריה שואל באמת שאלה אחרת: העולם – לשם מה? הבריאה – לשם מה? הבנת הדברים האלה עדיין אינה עונה על בעייתנו. אבל ראיית הבעיה כפי שהיא מאפשרת לנו להשלים ביתר קלות עם הנסיבות שמהן היא צומחת. אין טעם להתווכח עם אלוהים על השאלה מדוע ברא את העולם הזה. ברור שהוא החליט ליטול את הסיכון שבבריאת האדם; הוא הכריע בעד קיום העולם. אבל משנברא האדם, יכול אלוהים לסלק את הרע ואת הסבל שהוא גורם רק על ידי סילוק האדם, על ידי החזרת עולם האדם אל החידלון.

המושגים התיאולוגיים האלה מצאו ביטוי ישיר יותר בלשון ההתחייבות הדתית. אנחנו מכירים את פסוקי התנ"ך המדברים על רחמיו של אלוהים על החוטאים. אנחנו שמחים על הצהרות כמו זו של הנביא יחזקאל: "חי אני נאם ה' אלהים אם אחפץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה".³⁵

על פי מסורת מקראית עתיקה פירשו חז"ל באחת מדרשותיהם את הביטוי "ארך אפיים", המתאר את אלוהים, ואמרו שאלוהים הוא סבלני מכמה בחינות. הוא סבלני עם הרשעים כפי שהוא סבלני עם הצדיקים. אנחנו מעריכים הערכה רבה את העובדה שאלוהים הוא רחום וסלחן, שאין הוא מחמיר עם האדם כשהוא שופט אותו והוא נוח לגלות כלפיו סבלנות. אלוהים מצפה שהחוטא ימצא את דרכו אליו. כך אנחנו אוהבים לראות את אלוהים, כך אנחנו מאושרים להכיר באלוהותו. אבל נראה שלא עולה כלל על דעתנו כי בזמן שאלוהים הוא ארך אפיים, הרשעים ממלאים את העולם ברשעותם וגורמים לחפים מפשע סבל שאין לו שיעור. בזמן שאלוהים ממתין לחוטא שיפנה אליו יש דיכוי ורדיפות ואלימות בין בני האדם. ועם זאת נראה שאין דרך אחרת. אם צריך שיהיה אדם, אלוהים צריך להיות ארך אפיים כלפיו; הוא צריך לסבול את האדם. זהו הפרדוקס של השגחה עליונה שאין ממנו מפלט. כאשר אלוהים מאריך את רוחו עם החוטא, הוא חייב לנטוש לאנחות את הקרבן; כאשר הוא מאריך את אפו עם הרשע, הוא חייב לאטום את אוזניו לשוועותיהם של הנפגעים. זוהי הטרגדיה הבסיסית של הקיום: רחמי אלוהים ואורך רוחו, אהבתו את בני האדם, הם אלה המחייבים את נטישתם של

כמה בני אדם לגורל שעל פי התנסותם שלהם הוא אדישות אלוהית כלפי הצדק וכלפי סבל אנוש. זהו הפרדוקס של האמונה: דאגתו של אלוהים לחוטאים היא האחראית למידה רבה כל כך של כאב וצער עלי אדמות. כללו של דבר: מי שתובע מאלוהים צדק חייב לוותר על האדם; מי שמבקש מאלוהים אהבה ורחמים מעבר לצדק חייב להשלים עם קיום הסבל. אפשר לכנות זאת "הדילמה האלוהית": אורך אפיו של אלוהים, המתנתו לרשעים בסבלנות שיש בה כדי לעודד אותם לעשות את מעשיהם, היא הסתר הפנים שלו לגבי אחרים. אולם הדילמה מוצאת את פתרונה בהיסטוריה. אם צריך שיהיה אדם בעולם, אלוהים עצמו חייב לכבד את חירות ההחלטה שלו. אם האדם צריך לפעול מתוך אחריותו שלו, בלי שעליונות האל תטיל עליו אימה מתמדת, אלוהים חייב לסלק את עצמו מן ההיסטוריה. אבל האדם, משעה שזכה לחירות, מסוגל לעשות כל דבר גדול – גם מעשי חסד נפלאים וגם מעשי רשע הרסניים. ואף על פי שהאדם אינו אדם בלי חירות, פעולתו בהיסטוריה אין בה הבטחה שהוא מסוגל לשרוד בתוך החירות הזאת. אלוהים נטל עליו סיכון כשברא את האדם, ולפיכך אינו יכול להתנער מאחריותו לאדם. אם האדם לא נועד להיכחד בידי אדם, אם בסופו של דבר גורל האדם אינו תלוי בסיכוי שאדם לעולם לא יחליט את ההחלטה המביאה כליה – אסור שאלוהים יסלק את השגחתו מעולמו שברא. הוא חייב להיות נוכח. אלוהי ההיסטוריה חייב להיות נעדר ונוכח בעת ובעונה אחת. לכן הוא מסתיר את נוכחותו. הוא נוכח בלי שהוא מתגלה התגלות שהיא למעלה מכל ספק; הוא נעדר בלי שהוא נמנע מן ההשגחה הימנעות מוחלטת. וכך אנשים רבים מצליחים למצוא אותו "בהעדרו"; ורבים אחרים אינם מוצאים אותו אפילו כשהוא נוכח. בגלל ההכרח שבהעדרו קיים הסתר הפנים וקיים הסבל של החפים מפשע; בגלל ההכרח שבנוכחותו לא תהיה ידו של הרשע בסופו של דבר על העליונה; ומשום כך יש לאדם תקווה.